

SOCIALIZATION OF THE PERSONALITY AND SOCIAL ADAPTATION FACTORS

Abstract: The paper examines socialization in the context of different sciences and from different positions. Socialization requires the presence of a society and an individual who is involved in fundamental and immediate social relations. The uncertainty and coincidence that are so characteristic of socialization narrow down strongly through the conscious and deliberate nature of the system of upbringing.

Author information:

Lora Rashkova
PhD in Theory of Education and Didactics
(Social Pedagogy)
✉ l.rashkova1977@abv.bg
🌐 Bulgaria

Keywords:
socialization, education, social factors, social
adaptation, social environment

Процесът на социализация на личността е фундаментален за развитието на човека и неговото възпроизводство. Той е сложен и многопластов процес, който не може пълно и обхватно да се изследва и обясни в границите на една отделна наука. С изследването на социализацията от различни гледни точки се занимават редица науки като социология, психология, социална психология, философия, дидактика, педагогика.

Понятието “социализация”, въведено от Е. Дюркем 1907г. [12,с.52] характеризира процеса на обобществяване на човека, формирането на личността от социалните условия. Той разглежда социализацията като методична подготовка на младото поколение за живот в условията на социална солидарност. Социализацията е сложен процес на вграждане на индивида в социума. От една страна, включва усвояване на определена система от ценности (норми, образци, знания, представи), позволяващи му да функционира като член на обществото. От друга страна това е процес на придобиване на собствен социален опит и активно формиране на социални черти на личността.

Социализацията се разбира традиционно като процес на интериоризация на култура (ценности, норми) от човека. Ценностите и нормите се интериоризират от индивида и благодарение на санкциите се затвърдяват. При разбирането за социалното, следва да се имат предвид два подхода. Както пише П. Воденова [22, с.2] „...комбинацията между аналитичен и холистичен подходи представлява значима промяна в нашия метод на изследване и разбиране на знанието. Ние се нуждаем от двата подхода, холистичното мислене /изкуството и науката са взаимозависими/, в комбинация с аналитичното мислене /науката и независими брой варианти/„

И. Иванов счита, че [12,с.52] социализацията е процес на социално взаимодействие, основното съдържание на който е предаването и усвояването на социалния опит (знания, умения, ценностни ориентации).

Социализацията е: обществена (осъществява се от социалните институции) и индивидуална (индивидът проявява активност) дейност и самодейност [12, с.52].

Съществуват още множество определения на социализацията в контекста на различни науки и от различни позиции.

В рамките на субект-обектния подход като негови основоположници се считат френския учен Е. Дюркем и американецът Т. Парсънс „Формирането на всеки член на обществото с присъщата му култура се осъществява в самата социализация като процес на адаптация към обществото“. Този подход очертава пасивната позиция на човека в процеса на социализация [15,с.36].

В рамките на субект-субектния подход, който предполага активната позиция на човека „социализацията е развитие и самоизменение на човека в процеса на усвояване и създаване на култура, което произтича от взаимодействието на човека със стихийни, относително направлявани и целенасочени условия за живот на всички етапи от живота на човека“. Поддръжници на този подход са американските учени Ч. Кули и Д. Мид [15,с.36].

Според други автори социализацията е процесът на приобщаване на личността към обществото, следователно на нейното формиране [15,с.36].

Е. Тодорова счита, че [15,с.36] социализацията е процес на социално познание, общуване и междуличностни взаимоотношения.

Според П. Иванов [14,с.20] социализацията в пълния смисъл на думата означава взаимодействие личност-среда, в което и личността, и социалната среда (институтите на социализацията) проявяват активност, носеща в крайна сметка полза както за личността (адаптация, приемане, ефективност, успехи и т.н.), така и за обществото (развитие, усъвършенстване и т.н.).

Според С. Джонев [7,с.156-157] социализацията е процес, при който личността овладява определен социален опит и формира социално значими черти под влияние на активното въздействие, което и оказва социалното обкръжение. Когато социализацията се отнася до целенасоченото въздействие на обществото в лицето на по възрастното поколение с цел подготовка на подрастващите за бъдещия им социален живот, тя се свежда до възпитание.

Според П. Мюсен [20,с.143] социализацията е исторически обусловен процес, по време на който децата възприемат и усвояват определена система от норми и знания и определена култура (Пол Мюсен и др.,1987г).

Според А. Ребер [20,с.143] социализацията е процес, при който индивидът придобива знания, ценности, езикови възможности, социални умения и социална чувствителност, които му позволяват да се интегрира и да се приспособява към обществения живот (Arthur Reber, 1985г).

Според К. Дъркин [20,с.143-144] социализацията е процес, при който хората овладяват правила за поведение, система от убеждения и отношения, които позволяват на личността да функционира ефективно като член на обществото (Kevin Durkin, 1995г). Според него процеса на социализация има две страни: Индивидуализиране – установяване на собствена уникалност и идентичност на личността и Социално свързване – откриване на подходящи модели за обвързване, извличане на опит и функциониране в обществото [20,с.143-144].

Л. Андреева сочи, че [2,с.270] същността на социализацията като формиращ механизъм на обществото може да се разбере при условие, че личността се разглежда едновременно като обект и субект на социалното въздействие. В широк смисъл понятието социализация е процес на формиране на социална активност, която се разглежда като качество на човека и нейната реализация. По този начин понятието “социализация” което е въведено от Е. Дюркем (1907) за активност изпъква не само като резултат, но и като фактор на обществото.

Т. Шибутани счита, че [21,с.385] социализацията се отнася към онези процеси, посредством които хората се научават ефективно да участват в социалните групи. Личността се счита за социализирана, когато е способна да участва в съгласувани действия.

Л. Десев смята, че [5,с.114] социализацията е двуединен процес, в хода на който човешкото същество с определени биологични заложби усвоява предавания му от хората социален опит и

културни ценности, само ги създава, използва и придобива качества, които са му необходими за живот в обществото. Социализацията осигурява приемственост на историческото развитие.

Социализацията е исторически обусловен процес, по времето на който децата възприемат и усвояват определена система от норми, ценности, знания култура. Този процес започва още в ранното детство а след това продължава да се развива. Семейството играе водеща роля в процеса на социалното формиране на личността, но върху този процес влияят и други главни фактори като училището, средствата за масова информация [9,с.190].

Според И. Кон [16,с.101] социализацията е усвояване от индивида на определена система от социални роли и култура.

Според П. Лебедев [17,с.58] социализацията е обогатяване на човека със социалното (съвкупност от обществени свойства).

Според О. Иванов [13,с.74] социализацията е процес на социално взаимодействие, основното съдържание на който е предаването – усвояване и използване на социалния опит. В хода на взаимодействието със социалните субекти и в хода на усвояването на социалния опит индивидите придобиват социални свойства, благодарение на които те могат да изпълняват различни социални функции в обществото.

О. Иванов счита, че [13,с.81] процесът на социализацията може да се разглежда като процес на включване на индивида в този първоначален “минимум обществени отношения“, който по силата на обективните условия отначало е неизбежно тесен, но с израстването и социалното съзряване на младия човек постепенно се разширява [13,с.81].

В качеството на отправен пункт на своя анализ Т. Парсънз и други автори вземат широко известната и общоприетата гледна точка, че основният характер на структурата на отделната личност се е формирал в процеса на социализация върху основата на структурата на системите от социални обекти, с които тя е имала връзка в течението на своя живот, включително разбира се, културните ценности и норми, институционализирани в тези системи. Това е групата “системи за социализация“, която би ми се искало да разглеждам като “референтна група” на системите, свързана с процеса на социализацията [19,с.58].

Определянето на социалното „...предоставя възможност за неговото определяне като инструмент на стратегическия мениджмънт, в подкрепа на което са налице и множество теоретични възгледи.“- пише П.Воденова [23, с.3]

Според Г. Хендел [8,с.4] социализацията е процес, чрез който човек усвоява начина на живот на дадено общество или социална група, поради което той може да функционира в тях.

Според Б. Парыгин [18,с.165] под социализация следва да разбираме целия многостранен процес на очовечаване на човека, включващ както биологични предпоставки, така и самото непосредствено навлизане на индивида в социалната среда. Тя предполага социално познание, социално общуване, овладяване навиците за практическа дейност, включвайки както предметния свят на вещите, така и цялата съвкупност от социални функции, роли, норми, права и задължения и т.н. Социализацията се свързва с активно преустройство на обкръжаващия (както природен, така и социален) свят, изменение и качествено преобразование на самия човек, неговото всестранно и хармонично развитие [18, с.165].

Поредицата от определения може да се продължи, но и това е достатъчно, за да се направят някои изводи за съществуващите схващания за същността на социализацията. От казаното може да се обобщи, че социализацията се свежда до:

- усвояването, интериоризацията (интернализация) – Ж. Пиаже;
- придобиването на опит и знания;
- включването в минимума обществените отношения;
- адаптацията към системата от ценности, норми, отношения;

- възпитанието на човека;
- процес на очовечаване на човека;
- формиране на социалното в човека, което съвпада с формирането на личността (теория за личността);
- поведението на личността в обществото;
- възпроизводството на съществуващите социални структури;
- интраиндивидуален процес;
- интериндивидуален процес;
- биосоциален процес [6, с.18].

Възпитанието в най – широк смисъл е синоним на социализацията. Двете понятия се отнасят до процеса на научаването на младите как да се държат в различни ситуации. Научаването на четенето и писането, както и научаването как да се разбира природната цялост, не се изключва от социализационния процес, но те не са във фокуса на вниманието му. Те са обаче във фокуса на вниманието на училищата. Още повече, че според съвременната теория на възпитанието училището не може да се отдели от обществото. То поставя ударението върху формирането на цялата личност. Научаването на четенето за преподавателя е неразделно свързано с процеса на ученето как да се живее в нашето сложно общество [4,с.389].

Според М. Андреев [1,с.114] **за социализацията е необходимо наличието на общество и индивид**, който е включен във фундаментални и непосредствени социални отношения. За възпитанието това не е достатъчно. Чрез съзнателния и преднамерения характер на системата на възпитанието се стеснява силно сферата на неопределеността и случайността, така характерни за социализацията.

М. Белова смята, че [3,с.125] **възпитанието е специален социален агент, който подпомага социализирането на личността**. Останалите социални въздействия не са откъснати от възпитанието и имат случаен характер. Възпитанието е факторът , който в най голяма степен може да осигури социализацията на личността. Неопределеността, случайността и рискът от негативни влияния на случайни фактори се намалява чрез възпитанието.

Без да правим опит да “заместваем” възпитанието със социализацията считаме, че формирането на социални умения е част от процеса на социализация (социално учене). Аргументите ни за това са следните :

Социализацията трае практически през целия живот на личността основно под два типа взаимодействия: нецеленасочени като свободното общуване, литературата, масмедиите, среда и специално организирани взаимодействия това е възпитанието което се осъществява в училище.

Социализацията е процес на адаптация към социалната среда. Извършва се чрез общуване между отделните индивиди, между по-малки и по-големи общности и опосредствено общуване чрез ценностите, нормите на обществото [3,с.123].

Съставките на социализацията според А. Мудрик [15,с.42] могат да бъдат следните:

- стихийна социализация на човека – под влияние на живота в обществото, на социално-икономическите и социално културните реалности;
- относително направлявана социализация на човека – под влиянието на приетите от държавата икономически, законодателни и организационни норми;
- относително социално контролирана социализация (възпитание) – когато се създават от обществото и държавата правни, материални и духовни условия за развитие на човека.

А. Мудрик пише [15,с.42], че „възпитанието е относително осмислено и целенасочено възпитание, повече или по-малко последователно способстващо адаптацията на човека в

обществото и създаващо условия за неговото обособяване в съответствие със спецификата на целите на групата и организацията , в която то се осъществява“.

- съзнателно самоизменение (самовъзпитание). Най - отличителната му черта е относителната му самостоятелност. Чрез самовъзпитанието се формират значими личностни качества – издръжливост, упоритост, целеустременост. В този процес личността е едновременно и обект и субект на въздействие. Личните индивидуални и физически успехи се постигат до голяма степен със самовъзпитание [15,с.43].

Механизмите на социализация от гледна точка на педагогиката се разделят на: психологически и социално-психологически механизми и социално-педагогически механизми.

Към психологическите и социално-психологическите се отнасят:

- Импринтинг – най-вече в младенческа възраст, но и на по-късни етапи от човешкия живот се осъществява запечатването на образи, усещания в подсъзнанието на човека;
- Екзистенциален натиск – в процес на взаимодействие с лица, които имат особено значение за човека се извършва неосъзнато усвояване на норми на социално поведение;
- Подражание – изразява се в следването на образец, пример и непроизволно усвояване на социален опит;
- Идентификация – неосъзнато отъждествяване с друг човек;
- Рефлексия – по пътя на вътрешния диалог между различните Аз на човека, с реални или измислени лица се осъществява приемането на различни ценности от човека;

Към социално-педагогическите механизми се отнасят:

- Традиционен (стихийен) – това са възгледи, стереотипи, модели на поведение, които човек усвоява и са характерни за най-близкото му обкръжение - семейство, приятели, съседи;
- Институционален – свързан е с натрупване на знания, опит, изпълнение на социални норми, определено социално поведение, което човек придобива при взаимодействието си с различни институции и организации;
- Стилов – върху социализацията на човека влияе определена субкултура в зависимост от това в каква степен са носители на тази субкултура най-значимите за него хора;
- Междуличностен – осъществява се предимно в процеса на общуването на човека с най-значимите за него хора - родители, партньори, колеги на основата на емпатия, идентификация и пр. [15,с.40-41];

П. Иванов [14,с.30] счита, че **съществува класификация на всички социални фактори. В нея те се обединяват в три основни групи: макрофактори, мезофактори и микрофактори.**

- **Социалните макрофактори** са цялото общество, държавата, системата на медиите, обществената култура и морал.

- **Социалните мезофактори** са селището, етносът по местоживееене, конкретните медии, модата и др. по принадлежност към някоя субкултура.

- **Социалните микрофактори** включват семейството, съседите, връсниците, любовната двойка, различните малки социални групи (детска, юношеска, професионална, религиозна, музикална , спортна, девиантна и др.)

Освен социалните институции върху социализацията на една конкретна личност оказват влияние и индивидуалните особености на човека. Това са неговите лични, психични и социални качества, неговият темперамент, насоченост, тенденции в развитието му [14,с.30].

Социалната адаптация се осъществява при взаимодействието между факторите на личността и факторите на външната среда – социалната среда. В процеса на адаптация активността на личността е възможна при една завършена социализация, когато индивидът е с относително изградена социална структура, през която се пречупват влиянията на средата. Социалната адаптация е равновесие между личността и социалната среда, докато социализацията

е създаване на възможност за активно участие в социалния живот на основата на усвоен опит [10,с.17].

Според Д. Градев [10,с.25] *факторите за социална адаптация се разглеждат в две основни групи: фактори на личността и фактори на социалната среда.*

Към факторите на личността се включват:

- Психологическото съдържание на личността, то е елемент от социалната позиция на личността, нейният вътрешен облик, психическо съдържание. Това е система от мисли, чувства, воля и преживявания.

- Моралното съдържание на личността е свързано с приспособяването към нравствения живот на социалната общност.

- Политическата насоченост на личността – изисква се от личността по необходимост да има изградена политическа позиция от която да изразява аргументирано политическите си виждания.

- Интелектуалната насоченост на личността е един от съществените фактори за нейното избирателно отношение към заобикалящият свят и фактор за възприемане и уравнивяване със социалната общност.

- Културното съдържание на личността.

Разглежданите фактори на личността влияят върху адаптацията и социализацията на индивида, не поотделно, а винаги взаимосвързани и взаимнодопълващи се [10,с.30].

Към факторите на социалната среда се включват:

- Организираното възпитание – като фактор за социална адаптация влияе върху интегрирането на личността със социалната общност, т.е. създава се в отделния човек модел на социално поведение. В този смисъл организираното възпитателно въздействие, методите и средствата за възпитание са винаги детерминирани от характера на обществената система.

- Образованието – организираният образователен процес дава възможност за системно познание и предпоставка за осмислянето на обществените закономерности и процеси. В този смисъл образованието се разбира като социален фактор, който влияе върху адаптацията и социализацията на човека.

- Средствата за масова информация – отражение на функционирането на обществения живот са телевизията, радиото, ежедневният печат. Те дават представа на отделната личност за социалните факти и събития. Факторът средствата за масова информация не само ускорява адаптационния процес, но и влияе върху неговото управление.

- Общественото мнение – формираното и изразено колективно мнение влияе върху функционирането на социалния живот. При участието си в значими социални събития личността по неформален път се съобразява с общественото мнение. В известен смисъл то е и еталон за поведение.

- Факторът значими социални събития – социалните събития могат да бъдат с позитивно и с негативно въздействие. За превръщането на социалната адаптация от стихийно протичащ в организиран процес изследването на въздействието на конфликтите е от съществено значение.

Конфликтите могат да се разглеждат:

- според времето на протичане - краткотрайни, продължителни, вечни;

- според съдържанието си: психически, морални, икономически, политически, религиозни, със смесено съдържание;

Необходимо е самостоятелно теоретично изследване на социалното поле за проява на конфликта, начините на противодействие на конфликтните ситуации, промени на личността при конфликтни ситуации, преодоляването и отзвучаването на конфликта [10,с.31-с.32].

Според В. Илиева [11,с.138] разглеждането на социалната сигурност е не само отсъствие на сериозна конфронтация, но и като социално взаимодействие в хоризонталните и вертикалните

модели на сътрудничество, социалния свят в неговото всеобхватно тълкуване. Чрез различни средства може да бъде постигнат социалният мир и не е безразличен за социалния работник дали това ще бъде начинът: - разрешаване на социални конфликти, състоянието на социален консенсус, превенция на социалното търкане и крайни прояви на противоречия, освобождаване на положителната енергия на човека, положителна мотивация.

Заклучение: Социализацията е исторически обусловен процес, по времето на който децата възприемат и усвояват определена система от норми, ценности, знания култура. Този процес започва още в ранното детство а след това продължава да се развива. Семейството играе водеща роля в процеса на социалното формиране на личността, но върху този процес влияят и други главни фактори като училището, връстниците, средствата за масова информация, изкуството, културата и спорта. За социализацията е необходимо наличието на общество и индивид, който е включен във фундаментални и непосредствени социални отношения. За възпитанието това не е достатъчно. Чрез съзнателния и преднамерения характер на системата на възпитанието се стеснява силно сферата на неопределеността и случайността, така характерни за социализацията. Съществува класификация на всички социални фактори. В нея те се обединяват в три основни групи: макрофактори, мезофактори и микрофактори. Социалната адаптация се осъществява при взаимодействието между факторите на личността и факторите на външната среда – социалната среда.

References:

1. Andreev, M., *Образование i obshtestvo: Pedagogicheska sotsiologiya: Izsledvane*, Univ. izd. „Sv. Kliment Okhridski“, S., 1998.
2. Andreeva, L., *Sotsialno poznanie i mezhdulichnostno vzaimodeistvie*, S., 2007.
3. Belova, M., *Teoretichni osnovi na vazpitaniето*, S., 1995.
4. Brookover, W., D. Gottlieb, *A sociology of Education*, New York, 1964.
5. Desev, L., *Pedagogicheska psihologiya: Psiho-pedagogika*, Uchebnik za studenti - vtoro izdatelstvo, S., 1998.
6. Dimitrov, L., *Teoriya na vazpitaniето*, S., 1994.
7. Dzhonev, S., *Sotsialna psihologiya*, Tom 2, *Obshtuvane. Lichnost*, S., 1996.
8. Elkini, F., G. Hendel, *The Child and Society: The process of socialization*, New York, 1972.
9. Fonareva, A., *Razvitie lichnosti rebenka*, M., 1987.
10. Gradev, D., *Sotsialnata adaptatsiya na lichnostta: Izsledvane*, *Voenna etika, pedagogika, psihologiya*, S., 1976.
11. Iliева, V., *Sotsiologicheski aspekti na sotsialnata работа*, *Universitetsko izdatelstvo „Ep. K. Preslavski“*, Shumen, 2019.
12. Ivanov, I., *Teorii za obrazovaniето*, Shumen, 2004.
13. Ivanov, O., *Semya, obshtestvo i sotsializatsiya individa*, V: *Semya kak obekt filosofskogo i sotsiologicheskogo izsledovaniya*, M., 1974
14. Ivanov, P., *Sotsialnopsihichni fenomeni v bitieto na lichnostta*, Varna, 2006.
15. Kolev, G., Zh. Voенkinova, *Sotsialna pedagogika*, Uchebnik za VUZ, Shumen, 2004.
16. Kon, I., *Sotsiologiya lichnosti*, M., 1969.
17. Lebedev, P., *Sotsializatsiya individa i vazproizvodstvo obshtestva*, V: *Chelovek i obshtestva*, Leningrad, 1971.
18. Parigin, B., *Osnovi sotsialno – psihologicheskoi teorii*, M., 1971.
19. Parsons, T., *Obshteteoreticheskie problemi sotsiologii*, V: *Sotsiologiya segodnya*, M., 1965.
20. Radev, P., *Pedagogika*, *Universitetski uchebnik*, vtoro dop. izdanie, Plovdiv, 2001.
21. Shibutani, T., *Sotsialnaya psihologiya*, M., 1969.
22. D. Ivanova, Vodenova P., *Design Thinking as a Innovation Tool in Organization*, *Science Journal*, Vol.7, Sofia 1/2018, ISSN 1314-6149, Faculty of Forest Industry – University of Forestry – Sofia, 2018, p.25-32
23. Ivanova D., Vodenova P., *Outsourcing in Design-Process – Problems and Opportunities*, *Science Journal*, Vol.8, Issue 1, Sofia 1/2019, ISSN 1314-6149, Faculty of Forest Industry – University of Forestry – Sofia, 2019, p.93-100